

ההשגחה וההשפעה שהיתה בימי החשמונאים

דבר - העורך

השגחה שבאה בגלוי, ופעמים שבאה בהסתרה, עתה מוסיף רבינו עוד שאף בתוך הגילוי או ההסתרה ישנה השגחה השייכת לימי החול והשגחה זו שייכת לעבודתינו ולמעשינו בימי החול בתפילות, לימוד תורה וגמילות חסדים, וכפי הכמות והאיכות של מעשים אלו תגיע ההשגחה בגילוי אם רב ואם מעט, וכדלהלן.

וממשיך רבנו לבאר - "והן הנה הצרות שהיו לישראל בזמן בית הראשון ובית שני כי אפילו כשהיה בית המקדש קיים היה אפשר להשליט החיצונים עליהם רצועה בישא כדי לאלקאה בו, ומיד בשום היחוד מתעורר". פירוש דבריו - אף בזמן שבית המקדש היה קיים שנעשו בו עשרה ניסים תדיר, וכל איש ישראל שרצה לראות גילוי ויחוד הבורא היה נושא רגליו אל המקום הקדוש, והשגחת ה' היתה בגילוי גדולה מאוד, פעמים לפי ענין המעשים הוצרך להסתיר קימעה את הגילוי והייחוד הזה ולתת רשות ותפיסה למזיק על מנת לישר את עם ישראל בכדי להחזירם לתלם הישר, אמנם גם זה לא היה לגמרי, אלא ניתנה רשות מוגבלת למזיק לזמן מוגבל, ושוב כשחזרו בתשובה חזרה ההשגחה הגלויה כפי שהיתה מקודם.

ומה לנו גדול מנס החנוכה להבין בחוש הנראה דבר זה, שהרי באותו זמן רבים מעמי הארץ התיוונו רח"ל, ואם היתה חס וחלילה נפסקת ההשגחה לגמרי [כיון שניתנה רשות למזיק להזיק] לא היתה תקומה לעם ישראל חס ושלום, ועל כרחך שאינו כן אלא שלפני רצונו יתברך לעיתים נתנה רשות למזיק להזיק, אולם עדיין הסתר זה אינו מתיר את הרצועה לגמרי, אלא רק לאלקאה בו, אך מיד שהתחזקו וחזרו בתשובה מיד נתעורר היחוד ונעשה השגחת הבורא בגלוי וכפי שהיתה קודם לכן.

ונתעוררתי לבאר על פי זה את המשנה באבות, "על שלשה דברים העולם עומד, על התורה, על העבודה, ועל גמילות חסדים", כלומר העולם מושגח ועומד על מנהגו כאשר עם ישראל שומר ומקיים ג' דברים אלו, אז עולם כמנהגו נוהג, אולם אם ח"ו אין דברים אלו ניתנה מסתלקת ההשגחה כביכול, וניתנת הרשות למזיק בכדי להחזיר ג' דברים אלו.

בברכת שבת שלום
יוסף רבינו

במאמרים הקודמים ביארנו עד כמה שניתן את סדר הנהגת הבורא בעולמו, [עפ"י הספר הקדוש חסד לאברהם], כעת מבאר רבינו אברהם אזולאי בספרו חסד לאברהם נדבך נוסף בענין זה, והוא, "מציאות ההנהגה השנייה", וקודם שניכנס נקדים שבמאמרו "מציאות ההנהגה הראשונה" ביאר רבנו שהכל בא מאור אין סוף, [אור אין סוף פירושו - הקב"ה בכבודו ובעצמו], אלא שהכל תלוי במעשינו, שאם הם טובים אז נקבל את השפעת הקב"ה בגילוי יותר, אך אם חס ושלום הם להיפך, אזי לא רק שלא נזכה לקבל את השפעת הקב"ה בגילוי, אלא חלילה אף נתרחק יותר מהבורא יתברך וניתן חלילה וחס שליטה ליצר הרע לשלוט בנו יותר.

עוד מוסיף שם רבנו לבאר עפ"י דרכו הני"ל, שעד בוא משיח עבודתינו היא לגלות את אור ה' והשגחת ה', ולא חס וחלילה לגרום להעבריות להחשיך את האור, [ואזי ההשגחה תהיה בהעלם יותר], ומטרת כל מצוה ומצוה היא לגרום גילוי אור ה', ולמנוע שחס וחלילה לא תהא השגחה בהסתרה והעלם.

במאמר שלפנינו מבאר רבינו שאף בתוך הנהגה זו הכללית (המבוארת לעיל), עדיין ישנו אופן הנהגה פרטית בעולם, "אופן האחד" - הסתר גדול מאוד שנגרם עקב מעשינו אם אינם טובים, וזה מה שגרם לחורבן בית מקדשנו שיבנה במהרה בימינו, וזה ההסתר הוא בכלליות האומה אם הדור ראוי לגילוי אור השכינה או ח"ו להפך, ו"האופן השני" - הוא הנהגת הבורא בזמנים בהם אנו בבחינת עבודה, ובלשון רבנו "הנהגת ששת ימי המעשה" שזו ההנהגה פרטית יותר בכל עת בלי שייכות למצב הכללי של גילוי השכינה, [ומובן איפוא שיש גם אופן הנהגה נוסף של הנהגת יום השבת, ויבואר שבו הבא אי"ה].

וכך כותב רבינו - "מציאות ההנהגה השנייה היא השגחת האור הנזכר בשיעור חיות העולם דיצירה, והיינו השגחת השכינה בימי החול". ונפרש דבריו - כבר ביארנו שהמושג השגחת הבורא מכונה בשם "שכינתו יתברך שמו", כמו כן נתבאר בעבר שבהשגחת השכינה ישנם שני מצבים, פעמים

אוצר גאון צפון אפריקה

עמוד 2

זיכרון להולכים

עמוד 3

חידושים בתורת רכותנו

עמוד 3

דרישה וחקירה

עמוד 4

עשנת חכמים

עמוד 5

שואל ועשוי

עמוד 6

עצוק ארץ

עמוד 6

שטע שיקון

עמוד 7

פניית קודש

עמוד 8

מדוע הוצרך הכתוב לומר שיעקב היה בכנען

וַיָּשָׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְוָרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן (בראשית, ל"ז, א').

עתה באתי לגלות דעתי על שאר החדושים ששלח לי במכתבו הקודם, והם, א[חד] בפי השבוע ע"פ [-על פסוק-] 'וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען', שהקשה למה הוצרך להודיענו בארץ כנען, ואפשר מפני שבפרשה דלעיל הודיענו שבחר עשו ארץ שער, הודיענו כאן שיעקב בחר בארץ כנען עכ"ל. והנה ראיתי שכן פי' [-פירש-] הראב"ע והרמב"ן ז"ל ע"ש, ולדעתי המעט נר' [-נראה-] לומר, שהיא נתינת טעם למה בחר יעקב לישוב בארץ מגורי אביו, מפני שהיא בארץ כנען, אבל אם היה הולך לארץ אחרת לא היה דר עמו, רק היה הולך לארץ כנען שבחר בה ה', ועתה בצדקתו זכה לתרתי, מצות כבוד אביו, ומצות ארץ כנען. ובדרך אגב מה שנתחדש לי עתה רמז נכון בנותריו בכל הכתוב, כמ"ש רש"י שם ע"פ אלה תולדות יעקב וכו' ע"ש בסופו, והוא, ובקש יעקב שישב בשלוה יתירה עליו קפץ בלבול בנו אמר רם (הקב"ה) צדיקים מלבד גדלה וכבוד רב יתיר אשר בו ישבו וינוחו בעדן אלא רוצים צדיקים כבוד נעים עודם נעורים דהיינו חיים, ע"כ.

אוצר המכתבים - רבי יוסף משאש

הדיבה שהביא יוסף שאין השבטים מהוגנים

וַיָּבֹא יוֹסֵף אֶת דְּבָרָתָם רָעָה אֶל אָבִיהֶם (בראשית, ל"ז, ב').

יש לפרש בהקדם מה שאמרו בקידושין (ע' ע"א) כל הנושא אשה שאינה הוגנת הוויין ליה בנים שאינם מהוגנים, שנאמר (הושע, ה', ז') 'בה' בגדו כי בנים זרים ילדו. ואמרו במדרש (ועי' במדבר רבה, ג', ו') הביאו הראשונים פרשת מסעי כל הנושא אשה הגונה הקב"ה מוציא מהם בעלי הוראה, שנאמר (תהלים, מ"ח, ז') 'אלהים מושיב יחידים ביתה וכו'', ואין יחיד אלא לשון גדולה שנאמר (בראשית, כ"ו, י') כמעט שכב אחד העם את אשתך, ואומר (דברי הימים א', י"ז, כ"א) ומי כעמד ישראל גוי אחד בארץ.

ובזה נבין ראייה אמיתית שיעקב לא נשא שתי אחיות באיסור, דאם איתא דנשא אשה שאינה מהוגנת לו לא יהיו בניו כולם צדיקים שבטי יה. וזה שאומר הפסוק ויבא יוסף את דבתם שלא היו מהוגנים, זו רעה אל אביהם שפגע באיסור שתי אחיות.

עומר התנופה - רבי עמור אביטבול

השבטים ראו את ירבעם מבני יוסף ולכך רצו להורגו ועתה לנו ונפרגהו ונשלכהו בְּאֶחָד הַבְּרוֹת וְאֶמְרֵנו חַיָּה רָעָה אֲכָלְתָּהּ וְנִרְאָה מֶה יִהְיוּ חֲלֵמָתֵינו (בראשית, ל"ז, כ').

כי היה רעה אכלתהו. ר"ת אחר. יובן על פי מ"ש רז"ל שהטעם שרצו השבטים להרוג את יוסף, לפי שראו ברוה"ק [-ברוח הקודש-] שעתיד ירבעם ויהוא לצאת ממנו, שעבדו ע"ז, ועברו על לא תשתחוה לאל

אחר, ובמקום אחד, הם עשו אחר, וזה הדין דנוהו כדין בן סורר ומורה, שנהרג על שם סופו (סנהדרין ס"ח, ע"ב) אכן בדיני שמים אין דנין את האדם אלא לפי מה שהוא, באשר הוא שם, וזה רמז בר"ת אחר, וק"ל.

פרח שושנה - רבי יעיש קריספין

באור יתור הלשון "ואני אנה אני בא"

וַיָּשָׁב אֶל אָחִיו וַיֹּאמֶר הִלֵּד אֵינָנו וְאֵנִי אָנָּה אֲנִי בָא (בראשית, ל"ז, ל').

ראיתי להמפרשים ז"ל (ראב"ע) שדקדקו למה האריך בלשונו ואני אנה אני בא, לא היה לו לומר אלא ואני אנה בא. ולדעתי נראה ליישב בס"ד בהקדם מ"ש [-מה שכתב-] הגאון אור החיים הק' [-הקדוש-] ע"פ [-על פסוק-] (שם פסו' כ"ט) וישב ראובן וכו'. צריך לדקדק, מה טענת ראובן אל אחיו באומרו ואני אנה אני בא וכו', הלא גם לעצתו היה יוסף אבוד בבור, וגם שאמר הכתוב (שם פסוק כ"ב) למען הציל אותו וכו' להשיבו אל אביו, זה היה בלבו, לא בפיו אל אחיו. והראיה, שאמר יהודה (שם פסוק כ"ו) מה בצע כי נהרוג את אחינו וכו' אחר שהיה בבור, הא למדת כי השלכתו לבור היתה בשביל להריגה. ומעתה מה טענה בלשונו הילד וכו' אנה אני וכו'. אכן כוונת ראובן היא, כי לצד היותו הוא הבכור אותו יטריח אביו ללכת לחפש אחריו מסוף העולם ועד סופו, ואם היה בבור היה מביאו מת מהחיות שבבור והיה משיבו לאביו ואומר הנה הוא מת חיה רעה אכלתהו, ומשא"כ עתה אנה אלך מרוחות העולם לבקש. והוא אומרו ואני אנה אני בא. ולזה נתחכמו וישחטו שער עזים וכו' (שם פסוק ל"א), ובזה נסתלקה לה תרעומת ראובן, עכ"ל.

אם כן ממילא לפי דברי הרב נתיישה מילת אני האחרונה של הכתוב, וזהו ואני ואני אנה אני שאני הבכור חובה מוטלת עלי לבקשו, אנה אלך מרוחות העולם, אני שאני אחראי לחפשו לבדי בכל תפוצות העולם. ודו"ק.

מטה זבולון - רבי זבולון שושנה

מנין הרמז לברכת המזון מן הפסוק

וַיָּשָׁבוּ לֶאֱכֹל לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיֵּרְאוּ וְהִנֵּה אֲרֻחַת שְׂמֵעָאֵלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וְגַמְלִיָּהֶם נָשָׂאִים נִכְאֹת וְצָרִי וְלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיִם (בראשית, ל"ז, כ"ה).

וישבו לאכול לחם מכאן שברכו ברכת המזון. שמא יש לפרש על פי מה שתרגם אונקלוס "וישבו לאכול לחם", ואסתחרו למיכל לחמא. ור"ל [-ורוצה לומר-] ואסתחרו -הסיבו, ר"ל [-ורוצה לומר-] שהסיבו לאכול לחם, הוקבעו ונתחייבו לברך ברכת המזון, וכן משמע מדלא תרגם "וישבו" ויתבו, לאפוקי אכילת עראי כמו שכתב השולחן ערוך באורח חיים (סי' קס"ז, סעי' י"א) ע"ש.

אבל לוי סעדיה בני הי"ו פירש, דמדכתיב "וישבו לאכול לחם", ולא כתיב "וישבו לאכול" סתמא, מכאן משמע כיון שאכלו לחם ברכו ברכת המזון, ודו"ק.

מעט דבש - רבי יעקב נחמני

חידושים כתורת רבותנו

- מו"ר הרה"ג הרב רן אבוחצירא שליט"א

[נשיא העמותה]

במדור זה נפרסם בעז"ה חידושים מתורתו של נשיא העמותה - רבי ריחמ"א שליט"א, חידושים אלו נלקטו ונאספו מהערות בגליונות בצידי הספר שכתב מו"ר שליט"א בכתב יד קודשו במשך השנים, ולא ראו אור, ועתה רואים אור לראשונה, בגליון זה.

השייכות בין דינה ליוסף

להלן אביא את הערותיו של מו"ר על ספר חידושי רבי רפאל חיים בן עטר זיע"א, ועל ספר כפר ליצחק לרבי יצחק אבירז'ל זיע"א, והנה בפרשתנו כתב הרחב"ע זצ"ל, וז"ל:

"איתא במדרש (ב"ר, פ"ד, ג') ולא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבוא רוגז (איוב, ג', כ"ו), 'לא נחתי' מדינה, 'ויבא עלי רוגז' רגוז של יוסף. וקשה מי תלה דינה ביוסף. ויובן לי עם מה שאמרו במדרש (ב"ר, ע"ט, ח') הטעם למה נענש יעקב בדינה, שמצינו בילקוט על הפסוק (בראשית, ל"ה, כ') 'ויצב יעקב מציבה ויקרא לו אל אלהי ישראל', אמר הקב"ה ליעקב אפילו חזן אינו נוטל שררה לעצמו, ואתה נוטל שררה לעצמך, חייך למחר בתך יוצאת ומתענה, הדא הוא דכתיב (בראשית, ל"ד, א') ותצא דינה. הרי לך משום שיעקב אבינו אחז בגדלות ונהג שררה לעצמו לכך נענש בדינה. וידוע דלמה השבטים מכרו יוסף משום שהיה משתר עליהם, 'ואחד עשר כוכבים משתחווים לי' (בראשית, ל"ז, ט'), וק"ל (סוטה ה.) דכל המתגאה ראוי לגדעו כאשירה, וידוע דהבן כשהוא אחז מעשה אביו לוקח בעון אביו, ויוסף אחז שררה לעצמו כמו יעקב, לכך נענש. וזהו שמרז' לא נחתי מדינה, ומצרת ועונש דינה, ולמה נענש יעקב בדינה, וצ"ל כסברת המדרש שאחז שררה לעצמו, ולכך מטעם זה עצמו 'ויבוא עלי רוגז, רגוז של יוסף', שנאבד משום שהיה אחז בגדלות כמו שנאמר (בראשית, ל"ו, י"א) 'ואביו שמר את הדבר', ויעקב נבא ולא ידע מה נבא, וק"ל. רחב"ע.

וכתב ע"כ מו"ר שליט"א: ונראה לומר בס"ד הטעם שתלה דינה ביוסף כי כתוב בפר' ויצא (ל', כ"א) 'ואחר ילדה בת ותקרא שמה דינה', ופרש"י משום רבותינו שדנה לאה דין בעצמה, אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות, והתפללה עליו ונהפך לנקיבה, הרי לנו שדינה קשורה ביוסף שהוא היה בבטן לאה.

האמת צריכה להיות במלל [דיבור]

עוד כתב רחב"ע על הפסוק "אם משול תמשול" (שם, ל"ז, ח'), וז"ל, ר"ת אמת, רמזו לו שהאמת אתו שעתיד שימלוך עליהם במצרים.

וכתב ע"כ מו"ר שליט"א: ס"ת מל"ל שעיקב האמת צריך להיות במלל, ואז זוכה למשול.

רמז נאה לעיונים של חכמי תוניס

ועתה אביא את הערותיו של מו"ר על ספר כפר ליצחק, ושם כתב לפרש הפסוק (ל"ז, ג') 'וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו, ועשה לו כתונת פסים', וז"ל, אפשר לרמוז ישראל סבא אהב את יוסף שהוא הצדיק שמוסיף תורה ומצוות, וסילק אותו מסיבת כל בניו שלא ימות מכל בני ישראל אחד וכפר על הדור כי בן זקונים הוא לו פירוש חכם כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה ועשה הצדיק לו לעצמו על ידי זה כתונת פסים פירוש חלוקת דרבנן.

וכתב ע"כ מו"ר שליט"א: כתונת פסים אותיות "תונס [בחיריק] כתפנים", והיינו שחכמי תוניס יש להם כתפים רחבות בתורה ועיונים זך וטהור וכמובא בחיד"א בספרו "מעגל טוב" על העיון של חכמי תוניס, עיי"ש.

קוים לדמותו של מוהר"ר דוד בן שמעון זיע"א

המכונה הרב 'צוף דב"ש' [לרגל יום הילולא]

מוהר"ר דוד בן שמעון זלה"ה, נולד בשנת תקפ"ו, בעיר ראבט שבמרוקו לאביו רבי משה ולאמו מרת דיליסיא, ונפטר בי"ח כסליו בשנת תר"מ, רבי דוד בן שמעון שימש כדיין ופוסק הלכה ומרביץ תורה בערים, ראבט וירושלים. [משפחה זו משפחת "בן שמעון" היתה נודעת ביחוסה, וכולם היו מצאצאי גירוש ספרד, ולמעלה בקודש מזרע בית דוד].

תולדותיו [ורבותיו]

רבינו יצק מים על ידי רבו רבי סעדיה מאראגי זצוק"ל, [מרבני העיר ראבט וחכמיה], וכמו שכותב בספרו [שער החצר, סי' קי"ג] "שמעתי ממו"ר הרב כמוהר"ר סעדיה מאראגי זלה"ה". עם הגיעו לפרק האיש מקדש, נישא לרבנית רחל בת ר' מסעוד צאבח ז"ל.

כבר מגיל צעיר החל רבינו להקהיל קהילות ברבים, ולהעמיד תלמידים רבים אשר הוכשרו בהכשרה תורנית ספוגה ביראת שמים, גילו הצעיר לא עמד לו לרועץ גם בעומדו לפני גדולים ממנו, ואדרבה רבים מרבני העיר סייעו לו בפעולותיו החשובות, ואהבוהו ועודדוהו, ביודעם ובהכירם את מעלתו וחכמתו.

אהבתו לארץ ישראל לא ידעה גבולות, [כאשר יוכח הרואה מספרו "שער החצר" העוסק בענייני שבחי ארץ ישראל] ונפשו נכספה לעלות ארצה, רבים מתלמידיו ומכיריו ניסו להניאו ממסעו הנכסף, אולם כל נסיונות אלו היו לשוא, וכאשר אך מלאו לרבינו כ"ח שנה בשנת תרי"ד עזב את עיר מולדתו, עם בני משפחתו וקצת מתלמידיו [שנים מהם ידועים לנו בשמם "רבי אלעזר בן טוביו" מח"ס "פקודת אלעזר", ו"רבי יוסף ארוורץ"], והחל במסעו ארצה, ואכן אחר מסע ארוך וטלטולים רבים, זכה לפקוד את אדמת ארץ ישראל, ואיוה מושבו בעיר הקודש ירושלים.

מיד עם העלותו ארצה החל להפיח רוח חיים בעיר, ולבנות מפעלים כבירים, תחילה שכר מקום ובו פתח את "בית כנסת לקהל עדת המערביים", ואח"כ הקים תלמוד תורה לבני עדת המערביים, כמו כן הקים בית דין של העדה, ו"קופת צדקה" לבני העדה, כל פעולות אלו מלבד היותו משמש כראש ומנהיג לבני עדתו, שמתוקף תפקידו קבע סדרים ותקנות, שפט בין אדם לחבירו, ובין איש לאשתו, ופסק הלכות והורה הוראות.

ממקורות שונים אנו למדים שרבינו היה בעל יסורים גדול, ולעיתים רבות היה חולה בחולאים שונים, אולם כל זה לא מנע ממנו לעסוק בפעילותו הציבורית והתורנית, ועד סוף ימיו עסק בכך בדאגה לתושבי ירושלים בכלל, ולבני עדתו בפרט, ובד בבד המשיך לשקוד על התורה והעבודה, ולהעמיד תלמידים רבים, ולהרביץ תורה ברבים, עד לפטירתו בי"ח כסליו תר"ס והוא בן נ"ד שנה במותו.

הנהגותיו ומדותיו של רבי אברהם

בכדי לעמוד קצת על מדותיו של רבינו אצטט כמה קטעים מספר בנו רבי רפאל אהרן זצ"ל שמתאר את דאגתו של רבינו לעניים רבים, ועל טירחתו הרבה אף בסוף ימיו, וכה כותב בספרו שער המפקד (הל' פסח, סי' י"א):

האיך רצה יהודה להרוג את תמר בשריפה הלא אין לו למלך להרוג אלא

בסייף בלבד

היתה מדין מלכות, והלא פסק כהתוספתא שאין לו למלך להרוג אלא בסייף בלבד.

ועוד יש להעיר למה שנקט באור שמח (מלכים, פ"ג ה"י) דכל מה שמלך יכול להרוג רשעי עולם במה שהוא נוגע לתיקון המדינה, אך שאר עבירות לא נמסרו למלך להעניש אלא לבי"ד, א"כ ע"כ מה שיהושע הרג את עכן מדין המלכות היינו משום שמרד בו, וא"כ צ"ע אמאי לא הרגו בסייף. [כך הקשה בחת"ס (או"ח סי' ר"ח)].

יישוב החת"ס

ובחת"ס (או"ח, סי' ר"ח) כתב ליישב, בטעם מה שהרגו לעכן בסקילה, דמלבד מה שחטא עכן במה שמעל בחרם של יהושע, וכן מעל ג"כ בחרמו של משה רבינו (סנהדרין דף מ"ג ע"ב), הרי מלבד זאת מרד ביהושע, כי יהושע צוה לבל ימעלו בחרם והוא עבר ומעל, וא"כ כיון שכבר נתחייב מיתת סייף על היותו מורד במלכות, ושוב מעל בחרמות, לכן הוסיף עליו יהושע את מיתת הסקילה להכפיל עונשו.

א"כ עתה מיושבים דברי הרמב"ן הנ"ל, דיהודה פסק את דינה של תמר לשריפה, משום שמדין מורדת במלכות נתחייבה תמר מיתת סייף, אולם מאחר שהוכפל עוונה שחיללה את אביה לכן הכפיל יהודה את ענשה להעניש אותה במיתת שריפה כדין בת כהן שזינתה, וכל דברי הרמב"ם שאין לו למלך אלא במיתת סייף, היינו שבא להרגו רק על מה שמרד בו, אך עם נצטרפו עוד עוונות מותר להחמיר את עונשו במיתה חמורה יותר.

מחלוקת קדמונים אם מלך יכול למחול על כבודו

ובאותו אנין אציין למחלוקת הקדמונים האם המלך יש לו רשות למחול על מי שמרד בו, הרמב"ם (פ"ג מהלכ' מלכים ה"ח) כתב שיש רשות למלך להרוג את המורד בו, ממשמעות לשונו ממה שכתב שזה רשות משמע שישנה רשות להרוג את המורד ואינו חובה להרוג את המורד, ולכן יצא לדינא שיש בכח המלך למחול על החיוב מיתה, אמנם השדי חמד (ח"ה ע' קע"ה) הביא בשם האחרונים, שאין המלך יכול למחול על חיוב מיתה, ומדבריו נראה לכאורה שהוא חיוב מיתה ולא רשות כמ"ש הרמב"ם.

ולכאורה י"ל דנחלקו הקדמונים הנ"ל, בחיוב מיתה של המורד במלכות, האם חיוב מיתה שלו כשאר מחוייבי מיתות בי"ד שמעשיו המקולקלים גרמו להתחייב מיתה, או שנאמר שאין זה חיוב מיתה על מעשיו המקולקלים, אלא חיובו משום דיני המלכות שיש למלך רשות להרוג את כל המורדים בו.

ולפי זה יש לומר דהרמב"ם סבר שעיקר החיוב מיתה הוא משום שיש למלך רשות להרוג את המורדים בו, ולכן חיובו בגדר רשות, משא"כ לפי השדי חמד בשם האחרונים עולה שחיוב מיתה של המורד במלכות הוא כשאר מחוייבי מיתות, ולכן אין בכח המלך למחול על מה שמרד במלכות.

"הוציאוהו ותרשף" (פל"ח פכ"ד)

ברש"י הביא את המדרש (פפ"ה פ"י) אמר אפרים מקשאה משום ר"מ תמר היתה בתו של שם, ושם כהן היה דכתיב והוא כהן לאל עליון, ובת כהן שזינתה מיתתה בשריפה.

מדוע חייבו את תמר שריפה

ותמה ברמב"ן דהלא מבואר בסנהדרין (דף נ' ע"ב) דחיוב שריפה בבת כהן שזינתה אינו אלא באשת איש, ונחלקו שם אם היינו כשהיא ארוסה או נשואה, אך כל שמת הבעל ואינה אלא זקוקה ליבם בזה לכו"ע אין דינה בשריפה, והניח בצ"ע.

ביאור הרמב"ן שרצו לשורפה משום "מורד במלכות"

ולכך כתב הרמב"ן לבאר באופן אחר, דהנה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ, והכלה אשר תזנה עליו נידונת כדין המבזה את המלכות, וזהו שאמר יהודה הוציאוהו ותרשף כי חייב אותה מיתה, ומה שדן אותה דווקא לשריפה מתבאר מהרמב"ן דהוא מחמת תוספת חומרה שחיללה את אביה, דמאחר שנתחייבה מיתה על מרידה במלכות מעתה הוסיף לה חומר מיתת שריפה משום חילול קדושת אב.

ודברי הרמב"ן לכאורה תמוהים, דהנה כתב הרמב"ם (מלכים פ"ג ה"ח) **"ואין לו למלך רשות להרוג אלא בסייף בלבד"**, ומקורם של דברים הם בתוספתא, (סנהדרין פ"ז ה"א) [וברעק"א (שם) הביא דמקורו של הרמב"ם הוא ממה ששלמה נשבע לשמעיה בן גרא שלא יהרגנו בחרב, דמשמע מינה דבשאר מיתות אינו יכול להורגו], וא"כ קשים דברי הרמב"ן שיהודה גזר לשרוף את תמר מדין מורדת במלכות.

ובאמת כבר תמהו האחרונים על דברי הרמב"ם הנ"ל דמלך הורג רק בסייף, דהלא כתב הרמב"ם (סנהדרין פרק י"ח ה"ו) דמה שיהושע הרג את עכן בהודאת פיו היה זה דין מלכות, וקשה דהלא מפורש ביהושע (פ"ז פכ"ה) שסקלו את עכן ושרפו אותו, ולפי שיטת הרמב"ם שהיה זה מדין המלכות קשה שאין לו למלך אלא מיתת סייף בלבד, וצ"ע.

ובמנחת חינוך (מצוה תצ"ז, סק"ה) כתב ליישב, דהנה כתב הרמב"ם (מלכים פ"ג ה"י) שיש למלך רשות להרוג את הרוצחין בלא התראה וכדו' לתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה והורג רבים ביום אחד ותולה ומניחן תלוים ימים רבים להטיל אימה ולשבור יד רשעי העולם, וא"כ י"ל דכל מש"כ הרמב"ם שאין לו למלך להרוג אלא בסייף היינו רק במי שנתחייב מיתה בדין מורד במלכות, אך רשעי עולם הורג המלך בכל מיתה שהיא.

בספר דבר אברהם (ח"א סי' א', סק"ה) העיר דמלשון הרמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ב) שאין לו רשות למלך להרוג בארבע מיתות בי"ד **אלא בסייף בלבד**, דמשמע מזה דבכל גוונא אין לו רשות למלך להרוג אלא בסייף, וצ"ע ממה שיהושע סקל את עכן, דהלא לפי שיטת הרמב"ם דין הריגת עכן

"מגילת אנטיוכוס" במרוקו

אחד מן הספרים שנתחבר על נס חנוכה הוא הספר "מגילת אנטיוכוס", מלבד מה שיש לכתוב על ספר זה רבות, מי מחברו, מתי הוא חובר, ועוד שאלות שונות ומגוונות, במאמר שלפנינו נעמוד על מגילה זו גם בהקשר למנהגי מרוקו, ורק אציין בתחילת דברי שמגילה זו נדפסה בסידור "בית עובד" שהיו נפוץ במרוקו מאוד, מה שמראה בבירור שהיתה זיקה מסוימת לפחות של יהודי מרוקו למגילה זו.

מעמדה של מגילה זו אצל הקדמונים

לא נעמוד במאמר זה על שרשיה של מגילה זו, מחמת האריכות הגדולה בכך, אך אציין שאין ספק שמעמדה של מגילה זו בעם ישראל בכלליותו ובין חכמי ישראל בפרט, היה חשוב מאוד, וזאת ניתן לראות בבירור רב מכמה וכמה אופנים, ונסתפק ב' אופנים:

א'. בהרבה מכתבי היד צורפה מגילה זו לתנ"ך מה שמהווה ראיה ניצחת שהקדמונים החזיקו והחשיבו מגילה זו עד שצירפה לכתבי הקודש.

ב'. בתוספות ר"ד (סוכה מד: ד"ה חביט) כתב 'מקום שנוהגין לקרות מגילת אנטיוכוס בחנוכה, אין ראוי לברך עליה, מפני שאין שורש חובה כלל', מדבריו עולה שלא רק שהיו קהילות בישראל שהחשיבו מגילה זו מאוד ונהגו לקרוא מגילה זו בחנוכה, אלא אף היו שנהגו להוסיף ברכה לפני כן, עד כדי שהתוספות ר"ד ראה צורך לומר להם שלא לעשות כן, שהרי אם בזמנם לא היה נפוץ מנהג זה לברך למה הוצרך התוספות ר"ד לכתוב דבר פשוט שכזה, ואף התוספות ר"ד ששלל מנהג זה לא שלל את חשיבות המגילה, אלא רק כתב שאין לברך על קריאת המגילה משום שאין חובה לקרוא אותה.

מנהג קריאת מגילה זו בציבור

היום כמעט ונשכחה מגילה זו כליל, אך בדורות שלפנינו היה נפוץ קריאת מגילת אנטיוכוס בציבור, ולהלן אערוך סקירה לכמה קהילות בודדות שכן נשאר אצלם מנהג זה:

אחת הקהילות האלו היא עדת יוצאי גראדיא וסביבותיה, ששכנו בנאות המדבר בסהרה הצפונית (כיום באלג'יריה העצמאית). יהודי קהילה זו מחזיקים במנהגים ליטורגיים מיוחדים, (אפילו מנהגים שאינם נפוצים כל כך אצל יוצאי צפון אפריקה), בין המנהגים האלה נמצא גם המנהג לקרוא בציבור מגילת אנטיוכוס בשחרית של שבת חנוכה, אחר קריאת ההפטרה לפני החזרת ספר תורה להיכל.

עדה נוספת שנהגו בקריאת מגילה זו היא קהילת תימן וכמו שכתב מהרי"ץ זלה"ה בתכלאל עץ חיים (חלק א דף שלא). וז"ל: "ויש שקורין מגלת אנטיוכוס בשבת אחר ההפטרה, ואין חיוב, רק למצוה בעלמא לפרסם הנס בישראל", ע"כ. בשנים מאוחרות יותר הנהיג הגאון מוה"ר יחיא קאפח זלה"ה לימוד המגלה עם תפסיר של רס"ג כפי שהבאנו דבריו בראשית ההקדמה.

מקום נוסף שמצינו שנהגו בקריאת מגילה זו הוא קהל קדוש כפא וקרא-סוב, וכפי שמשמע מסידור אוצר התפלות (חלק ב' עמ' כ"ג ע"ב) וז"ל: בסדור כמנהג כפא וק"ק קרא-סוב כתוב נוהגין לקרות מגלת אנטיוכוס (בשבת) במנחה אחר קדיש תתקבל

משום פרסומי ניסא ואומר (בתחלה) כל ישראל ואחר כך קורין את המגלה". ע"כ. עיי"ש. מבואר שאף בקהילות נוספות היו קורין את המגלה.

תפוצת המגילה במרוקו

עתה ניגש לעיין לתפוצת מגילה זו במרוקו, ואם נהגו לקרוא אותה, והנה כאמור נוסח זה של המגילה נדפס בסידורים רבים, ובהם הסידור של הרב יהודה שמואל אשכנזי - "בית עובד" וסידור "תפילת החודש", שהילכו גם במרוקו, לפי זה יש להניח שהתקיים בכמה קהילות של יוצאי צפון-אפריקה ובכללם במרוקו המנהג לקרוא את מגילת אנטיוכוס בציבור בשבת חנוכה, או בזמנים אחרים, אך עם הזמן הוא התבטל.

ומעניינת עדותו של הרב יוסף משאש בספרו נר מצוה (א' ע"ב) שמתפלא הוא שהמתפללים אוחרים בידיהם את הסידור "בית עובד", מבלי שהם מודעים שמגילת אנטיוכוס כלולה בתוכו, ומוסיף הרב לציין שלפיכך נהג לחזור על סיפור החשמונאים בכל שנה בדרשותיו, והנה דבריו בלשונו המליצית:

"ואך נחת החשמונאים, המה חלכאים, לא מגילה ולא מסכתא... זולת מגלה אחת קטנה... מגילת אנטיוכוס נקראת, ויש לה קוראים, מגילת החשמונאים, וגם היא לכל אינה ידועה... כי היא לא נדפסה... רק כבוד הנגלה, בספר בית עובד לתפלה, נמצא רק ביד אנשי סגולה... וגם בהם מצאתי בני אדם, אשר זה הספר לא זו מידם, בו הוגים התפלות, בימים ובלילות, ונעלם מעיני קדשם, כי זאת המגילה חונה שם... כי לא דפדפו את כלו, לדעת את אשר באהלו, ובכן רבים מהמון העם, שואלים בכל פעם, להגיד לכם תוכן המעשה, אשר מהם מכוסה".

מדבריו אנו למדים שאף שמגילה זו היתה מצויה בסידורים שנדפסו במרוקו, הציבור לא היו מודעים לתוכן המגילה ומשכך לא עיינו בה כלל, אולם עם כל זאת מעטים ויחידים סגולה כן נהגו לעיין בה בימי החנוכה, וכמו שמעיד מוהר"ר יוסף משאש זצ"ל בספרו נר מצוה (בפתיחתו למעשה יהודית), שכתב, "כד הוינא טליא כבר שית כבר שבע, מפומיה דאבא מרי אשר קבע להגידו -] למעשה יהודית-] לבני ביתו, בליל שני של חנוכה אחר הדלקתו, כי בליל ראשון אומר הבע, מגילת אנטיוכוס המרשיע, עם נס הפך אשר שפע אלהי בו נשפך, ויברך אותו, ושמונה ימים משכה מדתו, הכל הגיד בלהב קודש ובנועם שיח, בלב טהור ושמה, להודיע מפעלות א-להים שוכן גבוהים, וכו", הרי לנו שאביו של מוהר"ר יוסף משאש זלה"ה היה נוהג בקריאת מגילה זו לבני ביתו, אולם כאמור לא היה המנהג נפוץ בקרב רבים כל כך אלא בקרב אנשי מעשה ויחידים סגולה. [וכע"ז ראיתי ג"כ בספר תורת אמת (אסולין, פט"ו, עמ' רט"ו), שכתב, "אנשי מעשה נהגו לקרוא אחר הדלקת נרות מגילת אנטיוכוס, וכן את מעשה יהודית"].

נסיים שוב בדבריו של רבי יוסף משאש שכתב שהיו רבים שהתחילו לקרוא בה מחמת פירסום ספרו נר מצוה ואלו דבריו (בספרו נר מצוה, תשכ"ט, עמ' 13):

"ומיום צאת ספרי הנזכר לאור, והפיצותיו בקהל, קבעו הרבה לקרוא בו את כל הכתוב על חנוכה, ועוד הרבה קבעו לקרוא מגילת אנטיוכוס, הנדפסת בספר תפילה הידוע בשם בית עובד, ומפני שלא היה הספר מצוי ביד כל אדם, העתיקוה הרבה בעלי בתים בכתב ידם".

- שאלות שנשאלו בבית ההוראה שואל ומשיב

מקור הסגולה לומר "ויהי נועם" אחרי הדלקת נרות חנוכה

שאלה. מה המקור לסגולה לומר "ויהי נועם" ומזמור יושב בסתר אחר ההדלקה, ואם צריך לומר מזמור "יושב בסתר" ז' פעמים, או שמספיק פעם אחת בלבד. תשובה. עיקר הסגולה הוא באמירת פסוק "ויהי נועם" ז' פעמים, ומכל מקום יש שכתבו להוסיף גם מזמור "יושב בסתר" אחר ויהי נועם, ומי שקשה לו יאמר "יושב בסתר" פעם אחת בלבד.

מקורות: ידועה הסגולה באמירת "ויהי נועם" ומזמור "יושב בסתר" אחר הדלקת נרות חנוכה כדבר המועיל לשמירה, והנה אף שלסגולה זו ישנם מקורות קדומים, מכל מקום נראה שהתפשטות הסגולה היא בעקבות הרב בן איש חי (יושב, חנוכה, כ"ג) שכתב, שיש סגולה לשמירה לומר כל לילה אחרי הדלקת נר חנוכה ז' פעמים **ויהי נועם וכו'**, ומזמור **יושב בסתר**, וכנזכר בספר מועד לכל חי, עכתו"ד, נמצא שבבן איש חי כתוב לומר גם "ויהי נועם", וגם "יושב בסתר", אלא שהמעייין בספר מועד לכל חי הנ"ל (כ"ז, י"ג) יראה ששם לא הזכיר אלא אמירת **ויהי נועם ז' פעמים בלבד בלא מזמור "יושב בסתר"**, ושם ציין לספר זכירה [כמקור לסגולה זו], וגם שם לא כתוב לומר מזמור "יושב בסתר". [ושמא נזדמן לבן איש חי נוסחה אחרת בספר מועד לכל חי].

ובאמת שהגר"י משאש זצ"ל בספרו נר מצוה (מהדורת תשכ"ט, עמ' ס') כשמביא את סדר ההדלקה וכו', כותב לומר אחר ההדלקה כמה פסוקים ומזמור שיר חנוכה הבית, ושוב כתב, **"ואחריו אומר ז' פעמים פסוק ויהי נועם"** ותו לא, ומבואר שבמרוקו לא נהגו לומר גם מזמור "יושב בסתר", אלא "ויהי נועם" בלבד, [וכן ראיתי בלוח דינים ומנהגים "מגן אבות", עמ' 116], והוא לכאורה כפי שכתוב בספר מועד לכל חי. [אמנם בספר נהגו העם (חנוכה) לא כתב שנהגו לומר אף "ויהי נועם", וצ"ע].

אכן בס' שם טוב קטן (דף ל' סו' ע"א) שהוא ספר סגולות כתב בכוונתו, "עניין סגולה לשמירה לומר **ויהי נועם**", אולם בתפילה עצמה כשציטט הסגולה הביא הפסוק "ויהי נועם", ואחר כך הביא גם כן המזמור **"יושב בסתר"**. ונמצא מבואר שהסגולה כוללת ג"כ אמירת "יושב בסתר". [וכע"ז כתב ג"כ החיד"א (בריש ספרו שומר ישראל, אלא ששם הביא סגולה לכל ימי השנה לומר "ויהי נועם", ומזמור "יושב בסתר", ואינו דוקא בחנוכה, והוסיף דיש לומר כן פעם א', **ויש שכתב שיאמרנו שבע פעמים**]].

ועתה שמעתי מנכד הגאון רבי דוד חי אבוחצירא שליט"א [מנהריה] שמנהגו בקודש לומר רק פסוק "ויהי נועם" ז' פעמים, **ואילו מזמור "יושב בסתר" אומר פעם אחת בלבד**, ולכא"ו הוא על פי דברי הרב חיד"א הנ"ל. (ופשוט שנהג כמנהג אבותיו הקדושים צוק"ל).

ואחר העיון נתעוררתי דאפשר דלמד כן מדברי הרב בן איש חי הנ"ל, אלא דהוא שם הפסקה במקום אחר בדבריו שם, והיינו שכוונתו לומר תחילה לומר ז' פעמים "ויהי נועם", ומה שכתב לומר ג"כ "יושב בסתר", אין כוונתו דאף זה יש לאומרו ז' פעמים, אלא דיש לאומרו אחר "ויהי נועם" פעם א', והז' פעמים קאי רק על מה שכתב ברישא, והיינו ה"ויהי נועם"

המשך בטור הבא...

- מוסרים ומעשיות מרבתינו

מדור זה העוסק במוסרים ומעשיות מרבתינו גאוני המערב הפנימי, נביא השבוע ב' מעשיות של דקדוקי הלכה בענייני נרות חנוכה ונרות שבת חנוכה שהביא הגאון רבי יוסף משאש זלה"ה [בספר נשמת חיים, (עמ' רל"ג)], על אביו הגאון רבי חיים משאש זלה"ה, ומהם ילמוד כל אחד כמה להזהר ולדקדק ולחבב המצוות. [המעייין בנוסח שתיקן הרב זצ"ל יחזה עד כמה היתה כמהה נפשם בדורות הקדמונים להידבק בקב"ה, ויה"ר שנזכה אף אנו להרגיש קרבת ה' זו, וללכת בדרכים הקדושות].

ואלו דבריו שם: ואחר [-תפילת מנחה של ערב שבת-] היה הולך לבית, **ויושב ומתקן את הנרות שמדליקין בהם לשבת, דהיינו מקנחן בספוג יפה יפה, ונתן בהם פתילות חדשות ושמן, והיה לו פך אחד גדול שהיה ממלא אותו שמן מתחילת השנה, כדי שברוב הימים יודכן הרבה הרבה, ומאותו שמן היה מדליק נרות של שבתות וימים טובים, וראשי חדשים, ונרות חנוכה, ובעודו מתקן הנרות היה אומר נוסח זה אשר תקן.** "רבונו של עולם כשם שאני מטוהר הנרות הללו של שבת מכל לכלוך וזוהמא, כן תרחץ ותטהר את נפשי רוחי ונשמת יגופי, מכל לכלוך וזוהמות הנחש הוא יצר הרע הנדבקת בהם, וטהר לבי לעבדך באמת, לב טהור ברא לי אל-הים ורוח נכון חדש בקרבי, ופרוש עלינו סוכת רחמים ושלוש, והעביר גוללים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון, לתקן עולם במלכות שדי. ויהי רצון מלפניך ה' א-להינו וא-להי אבותינו כשם שאני נותן שמן זית תוך הנרות הללו להעלות נר של שבת באור בהיר ומזהיר, כן תאיר את נפשי רוחי ונשמת יגופי באור תורתך ויראתיך, ותזכנו לראות באור המנורה הטהורה על ידי כהניך הקדושים, וקיים בנו מה שהבטחתנו על ידי רבותינו הקדושים עליהם השלום, כל הזהיר בנר שבת הויין ליה בנים בעלי תורה, בעלי חכמה, בעלי יראה, אל מלא רחמים עשה למען שמך וכו', יהיו לרצון וכו'.

עוד כותב הגר"י משאש (שם עמ' רל"ה) וזה לשונו, "ותמיד לא היה מבדיל על שעוה של חלב, יען היה ירא פן יטוף ממנה תוך היין, או על איזה מאכל, גם היה אומר שאין לעשות מצות ההבדלה על נר העשוי מדבר טמא, כי השעוה הידועה הם עשויים מחלבי דגים טמאים, ועל כן היה קונה מתחילת השנה שעוה גדולה, הנעשית משמרי דבש דבורים הנקרא בלשון ערבי (סמע - אלערבי) ועליה היה מבדיל כל השנה, **ומדליק ממנה נר חנוכה**, וקורא בה מגלת פורים, ובודק בה את החמץ, והיה הנשאר, מאיר בו ליל י"ד בתשרי לצורך תקון הסוכה, דאמר הואיל ואתעביד בה מצוה וכו'.

גם כבד מאד מועדי ה' במאכל וכו', **ובלמוד התורה הרבה**, ואף בראשי חדשים, היה מוסיף בבטיל על שאר ימים, גם ט"ו גם נר נוסף בשמן זית זך, **וכן היה עושה גם בשמונת ימי חנוכה**, גם ביום שאין בו תחנון, כגון ל"ג לעומר, ט"ו באב, ט"ו בשבט וכו'.

• המשך מהטור הקודם

והאמת יורה דרכו שהרי הבא"ח ציין לספר מועד לכל חי, והמועד לכל חי ציין למקור דבריו לספר הזכירה, ובב' מקומות אלו לא מבואר כלל דיש לומר "יושב בסתר" ז' פעמים, ומ"מ כבר הבאתי בדמקורות אחרים כן מבואר לומר ג"כ "יושב בסתר" בסגולה זו, ומנהג ישראל תורה.

- מסע בעקבות קהילות הקודש במרוקו

בשבעות הקרובים נפרסם אי"ה במדור זה קטעים נרחבים מתוך הספר "יחס פאס" לרבי אבנר ישראל הצרפתי זלה"ה, העתידי לראות אור במהדורה חדשה בעז"ה ע"י המכון להוצאת כתבי רבותינו ז"ל [מכון שע"י עמותת דביר ביתך], ספר זה עוסק בקורות יהודי מרוקו, ומשמש כספר יסודי מאוד בכל המחקר בתולדות יהודי מרוקו, הרבה פרטים יחודיים נזכרו רק בספר זה ואינם מופיעים בשום מקור אחר, ומחקרים וספרים רבים שאבו מקורותיהם מספרנו זה, וסמכו על דבריו ללא עוררין כלל.

ספר זה מתאר את קורות יהודי מרוקו מן תקופת הראשונים, אשר כבר בתקופתם אנו מתוודעים לכך שהיו כמה מן החכמים הגדולים ששכנו בארץ זו, ועד לתקופת המחבר, המחבר סוקר את כל התקופות והמהמורות שעברו על היהודים שם בכל הזמנים השונים, ספר זה במטרתו נכתב כאיגרת לחברת כ"ח [על מעלליה של חברה זו יש לכתוב יריעה בנפרד, אך אין כאן המקום], שביקשו מן המחבר שיכתוב להם פרטים אודות היהדות במרוקו, ולכן המחבר מסדר ספר זה בצורת שאלות ותשובות, כלומר השאלות שנשאל מראשי חברה זו, והתשובות שהשיב להם.

ספר - יחס פאס

הרשב"ץ מתכתב עם חכמי פאס

הרשב"ץ שבא בשנת קנ"א ב(ו)רח מגירוש ספרד לאלג'יר כמו שכתב בסי' יוחסין, ובמערכת גדולים, כתב בספר התשב"ץ (ח"ב שאלה רכ"ד), תשובה לפאס לכה"ר יצחק נחמיש (י"א), ובתוך השאלה כתוב בזה"ל (-בזה הלשון-), ובקהל גדול כקהל ההוא וכי'. ובחלק שלישי (שאלה רפ"ה) כתב לחכמי פאס בזה"ל (-בזה הלשון-), "האיתנים מוסדי ארץ העומדים על אדון כל הארץ, להם הגלגל קורא גודרי פרץ, יגדיל ה' תורתכם ויאדיר, אני הנכסף לשמוע את (שמע) שלומכם, באתי היום ראשון להשמיע בית דינכם המקודש וכו'.

ובסוף התשובה (-התשובות-) כתב בזה"ל (-בזה הלשון-), נר אלקיים נשמתם כל חדרי מרכבה חופש, גובה להם ויראה להם שם ה' נקרא עליהם, במקום שמורו של תינוק רופס, חכמים חברים מקשיבים זקנים צדיקים וטובים על מלאת יושבים במדינת פס, תרבה תפארתכם, ואנשי מצותכם יהיו כאין וכאפס, ע"ך, (-עד כאן-).

גירושם שאירעו בפאס

בסוף המאה הני"ל היה גירוש היהודים מפאס אלבאלי, ומצאתי בסוף חומש כתוב על קלף בכ"י, וז"ל, בינ"ו נרגשו קהל פאס בעוונותינו הרבים והרעים שנת קצ"ח לפ"ק, יהיה גלות מר ונמהר לישראל, וגורשו מן האלמדינה הנקי' (-הנקרא-) פאס אלבאלי, ועלו מקצת משפחות, ובנו האלמלאח, ע"ך (-עד כאן-).

עוד מצאתי כתוב בקונטרס אחר בכ"י (-בכתב יד-) ישן וז"ל, טלעו אל ליהוד ללמלאח שנת הקצ"ח ליצי' (-ליצירה-) מן אדרוב אלדי פאס אלבאלי, ע"כ, [-תרגום: 'עלו יהודי המללאח שנת הקצ"ח

ליצירה מן רחובות שבפאס הישנה-]. ונתברר לי שהוא כתב יד מוהר"ר סעדיה אבן דנאן זלה"ה, ובכ"י (-ובכתב יד-) אחר מצאתי בזה"ל (-בזה הלשון-), ש"ג לגלות פאס אלבאלי שעלו התושבים להאלמלאח, ש' (-שנת-) ה' קצ"ח ליצירה, והיה זה סיבת היין שמצאו בקערות של בית התפילה.

[-ראה בספר נר המערב (עמ' ס"ג) שמספר על גזירה זו, "הנה באו ימים אשר גם יהודי פאס העיר המצוינה ההיא, לקו בכפלים ותבאנה עליהם צרות רבות ורעות, בשנת ה"א קצ"ח (1438) אירע מקרה אחד, שמצאו המושלמנים בבית תפלתם יין בקערה וחשדו ביהודים כי ידם היתה במעל הזה, ובכן עברת ההמון נתכה אז על ראשם, הם יהודי פאס שישבו מעולם בפנים המדינה הישנה, גורשו אז בחמת נקם, רבים מהם ניתנו להורגים ביד המון-העם הקנאים, ורבים נאלצו להמיר את דתם, והנשארים משפחות אחרות הרחיקו מקום שבתם מחוץ למדינה ויבנו להם את ה"אלמלאח" הוא מגרש היהודים הנועד רק ליהודים מאז והלאה עד היום הזה, כותבי הזכרונות של המאורע הזה יגידו כי אז מהגרש נהיה "גלות מר נמהר" ליהודי פאס מצד שכיניהם המשולמנים אשר שנאו ויצררו אותם-].

ובסוף הכתב ההוא כתוב בזה"ל (-בזה הלשון-) ע"ך מ"ך (-עד כאן מצאתי כתוב-), אני הצעיר המעתיק מקונטרס אהובי ידידי, מאח יקיר לי, בן גילי, החסיד העניו הותיק כהה"ר יהודה אבן צור, בכה"ר ראובן צוק"ל, וחתום כמוהו"ר עובד ה' עטר זלה"ה, ולפי החשבון בשנת תק"א, היה החכם הנז' (-הנזכר-) כותב לוח השנה ההיא.

גירוש נוסף במאה השלישית לאלף השישי

מצאתי בכתב יד הני"ל, וז"ל, רע"ו שהיה לגירוש בהאלמלאח פיס, שעלו גוים מפאס אלבאלי והרגו בהם כרצונם, על סיבת שמצאו גוי אחד הרוג, ש' (-שנת-) הרכ"ה ליצירה והוא כותב בשנת תק"א כנ"ל, ובכ"י (-ובכתב יד-) מוהר"ס אבן דנאן הני"ל מצאתי, וז"ל, ובשנת הרכ"ה, כאנת אל גזירה ב"מ פי אלמלאח א-ל נקמות ה', וסי' (-וסימן-) הרכ"ה בך והענוגה, וכאנו פי אלמלאח ק"ק שכלא וקתלוהו על קידוש ה' ונגמו (ר"ל ונמלטו), מנהום קד עשרין רזאל מזוזין, וסי קליל מן אל ולאד ואנפא, לתפ"ץ, (-לא תשום פעמיים צרה-). [-תרגום: 'היתה גזירה בר מינן במללאח אל נקמות ה' וסי' הרכ"ה והענוגה והיו בהאלמלאח קהל קדוש, (שכלא, ראה בהערה לעיל), ונהרגו על קידוש ה', ונצולו רק עשרים נפש ומעט מילדים ונשים-].

אפשר אל גירוש זה, או אל גירוש שלמעלה ממנו, כיון שבט יהודה בגירוש הל"ג שכתב, וז"ל בעיר גדולה פיס היה שמד גדול, ולפי שלא מצאתי כתוב לא כתבתיו, כי ראיתי בעלי נוסחאות גדולות נבדלות, ילאה המספר לכותבן, באשר לא נתאמת הדבר, ע"כ. [על הגזירה הנזכרת ראה עוד בספר נר המערב, (עמ' ס"ה)].

חלוקת חנוכיות לנערי המדרשייה

נהנים במדרשיית עפולה אחרי שיעור טוב

גליון השבוע נתרם

לרפואת הילדה

הילה בת מיכל

כתרתם ועשנתם של חכמי צפון אפריקה

חג חנוכה בערי מרוקו

ולא עוד אלא שמן האמור מתבאר שהיו מהדרים לנאות המצוה ולהדליק החנוכה בנר של נחשת, ולעטר אותה במיני ציור שונים, ולנקותה יפה יפה, גם זה מראה בבירור שהיתה בקרבם אהבה עצומה למצוות.

עוד כתב הגר"י משאש שם - "ובערב חנוכה היו כל החנויות מעוטות בכל מיני פירות רעננים וירקות רעננים, ובפרט כרוב וקרא אדומה ובצלים ולפתות מכל המינים... ובערב מתאספים כל הקהל בבתי כנסיות ומתפללים מעריב בהדרת קודש, ואחר תפילת שמונה עשרה מדליקין את הנרות גם בביהכ"נ משום פרסומי ניסא, ואחר הולכים לבתייהם, וכל אחד מקהיל עליו אשתו ובניו, ומברכים על הנרות בנגון ובקול רם מלה במלה בנועם שיח, ואומרים כלם כאחד הנרות הללו בקול המולה, ועוד מגמור שיר חנוכת וכו', ויש מוסיפין עוד פסוק "ויהי נועם שבעה פעמים ע"פ איזה מקובלים שאמרו שיש בו סגולה לשמירת הבית, ואחר כן סובבים את שלחנם הטהור, ואומרים זמירות לחנוכה, שתקנו המשוררים הראשונים ממרוקו".

שוב אנו עדים לכך שגם יהודים פשוטים כדוגמת בעלי חנויות שונים, היתה חדורה בעצמותם יראת שמים טהורה, וגם הם עיטרו את חנויותיהם, או הקהילו את בני משפחותיהם בזמן הדלקת נרות חנוכה, וקיימו מצוה זו בחביבות רבה, דומני שאחר תיאורים אלו אין צורך להכביר ולהוסיף עוד תיאורים שונים, והמסקנה המתבקשת היא שיש לנו להתעטר באבותינו שהיו המצוות כל כך חביבים בעיניהם.

יהי רצון שאף אנו הקטנים נזכה להלך בדרך שהלכו בה אבותינו ונקיים המצוות כולם מתוך חביבות והתרגשות רבה, ונזכה ליראת שמים טהורה.

בברכת חג חנוכה שמח

יוסף רביבו

בגליונות אלו שאנו עוסקים בתורתם ומשנתם של גאוני וחכמי מרוקו, מן הראוי להביא את דברי הקדמונים חכמי המערב, המתארים לנו האיך היה נחגג חג החנוכה במרוקו, באיזו התרגשות וחביבות למצוות, ומהם נזכה להלך בדרכיהם הקדושות, לחבב המצוות וליקדם כפי שנהגו אבותינו, להלן אביא את דבריו של הגאון רבי יוסף משאש זצ"ל בספרו נר מצוה (מהדו' תשכ"ט, עמ' 10) המתאר את מנהג בני עירו:

"ובט"ו לחודש כסליו, כל הישיבות ובתי הספר, וכל כנופיות בעלי בתים הקובעות עיתים לתורה בכל לילה, היו לומדים הלכות חנוכה ומתעמקים בהם, וגם הילדים הקטנים היו המורים מלמדים אותם ברכות של חנוכה עם איזה שירים מיוחדים לחנוכה". [א.ה. ראה כמה אהבת התורה היתה שוכנת בקרבם, שכל העיר, בין אנשים פשוטים, ובין אנשים מורמים מעם היו לומדים ומתעמקים בהלכות חנוכה, ולא זה בלבד אלא אף היו מחנכים את בניהם הקטנים ביותר לידע ברכות חנוכה, והיו מחבבים עליהם המצוות על ידי שירים וכדומה].

עוד כתב הגר"י משאש שם - "ויומים או שלש קודם חנוכה, היה רעש בכל הבתים והחצרות, שכל הנשים היו מזדוזות לנקות אותם ואת כל אשר בהם, ומסיידים בסיד כל רצפות הבתים וכל תורבצי החצרות וכל הפתחים, כמו פסח בזעיר אנפין, ומוציאים נר חנוכה של נחשת שיש לכל בעל הבית בציורים נאים מינים ממינים שונים, ומורטים אותם בחול פעמים שלוש עד שמבהיקין כזהב טהור, ותולין אותן במקומן על מזוזות הפתחים, והעניים היו קונים חדשים של בדיל". [א.ה. שוב אנו רואים בחוש את אהבתם למצוות, שאף הנשים הפשוטות היו טורחים לקנות החצר כנקיון פסח, מה שמכריח שאף אשה פשוטה במרוקו היתה חדורה ביראת שמים טהורה,

זענים כהלכתם

עמוד 10

ענהנים ועקוריהם

עמוד 11

סיפורים ועשיות ערכותנו

עמוד 12

קריאת שם חנוכה ע"י סוד

ובזה נבין ענין קריאת שם חנוכה, שהנה קבעוה על הנס ועל ההצלה הנפלאה שהיתה בימיהם, שאין זה אלא מחמת תשובתם העצומה אשר מתקן הדינים והמשיכו לה ה' פעמים אי שנעשית ה' פעמים אדנ"י שיש בהם כ' אותיות ונעשית ה' כאמור, ועל כן קראוה על שם המיתוק, שהנה חנו גימט' דין, ואותיות הנשארים המה אותיות כ"ה שהיא שנקראת בשם כ"ה כאמור שנעשית אות ה', ונמשך לה המיתוק שאזי הוא ה' פעמים אדנ"י שיש בהם כ' אותיות, והיינו כה שנשאר ממספר חנוכה.

מעט מים - רבי יוסף כנאפו

תמיה על הסיפורים שכתבו על מצות חנוכה "מנהג יפה"

כתוב בסיפורים, תנו רבנן כ"ה בכסלו וכו', וסיים לכן נראה שמנהג יפה הוא, ע"כ. ותמיה לי מה ר"ל בזה כאלו אנו צריכין לעדותו והוא מצוה דרבנן, וצ"ע. [-כוונת דבריו שבסיפורים (ראה סידור אמשטרדם, ק"פ, ע"א, ועוד) בפתיחה לעניני חנוכה הביאו דברי הגמ' בשבת וסיימו ע"כ ומנהג יפה הוא, ותמה עליהם רבינו וכי תקנת דרבנן צריכה חיזוק, ועוד שאינו מנהג אלא מצוה מדרבנן].

כף נקי - רבי כליפה אבן מלכה

מדוע הצניע הכהן שמן, הרי לא ידעו שיצטרכו לזה הטעם שנתנו רז"ל בגמרא לנרות חנוכה, מפני הנס שנעשה בשמן המנורה, שטמאו היונים כל השמנים שבמקדש, ולא נמצא כי אם פך אחד של חרס חתום בטבעת כהן גדול, שיש בו שיעור הדלקת לילה אחד טהור, ונעשה הנס שהדליקו בו שמונה ימים, שיעור מהלך המקום שהביאו משם שמן טהור. ומימי תמיהתי לאיזה ענין הצניע הכהן וחתמו, כי מי הגיד לו שיצטרך לו, ולמה לא הצניע כלי יותר גדול, ולמה פך של חרס.

לענ"ד נראה שכך היה דרכם, כשהיו כלי מביאין השמן למקדש להדלקה, מן המקום הנעשה בו השמן, שהם המקומות שנזכרו במשנה, תקועה אלפא לשמן וכו', היו משמרים אותו בטהרה משעת עשייתו, שהיה הכהן גדול שולח למקום השמן פכים קטנים של חרס שאינו מקבל טומאה מגבו. וכל פך יש בו שיעור הדלקה, היינו ג' לוגין ומחצה, כמו ששיערו רז"ל חצי לוג לכל נר, שהוא שיעור ג' ביצים, נמצא בכל פך שיעור כ"א ביצים של שמן, שהכהן גדול היה נותן ביד השליח שהולך להביא השמן מתקועה דאילפא כמו שס"ה פכים עם החותמות, והיו ממלאין הפכים וחותמין אותם בחותמו של כהן גדול, ומביאין אותם למקדש ומדליקין אחת בכל לילה. וכשבאו היונים ונכנסו למקדש טמאו את כולם, ומאת ה' נעלם זה הפך מעיניהם, שמצאוהו הכהנים חתום בחותמו, כך נ"ל [-נראה לי].

עד כה החייני ה' ומצאתי בספר תבנית היכל (ס"ג פ"ג), שכתב, שהיו צלוחיות במקדש, כל אחת יש

בה שיעור הדלקה של לילה, והיו סתומים בצמיד פתיל (משמע של חרס היו), ובחותמו של כהן גדול. וששתי כעל כל הון שכוונתי לדברי רבותינו. ואפשר ראה דבר זה בשום מדרש רז"ל, כי ראוי לסמוך על דבריו כי הם אמת בכל מ"ש בצורת המקדש, והסכימו עליו רבני ישראל, וגם אשר לא מבני ישראל המה.

[-וראה עוד בספר מחזיק ברכה (סי' תר"ע, קונטרס אחרון סק"ב) להחיד"א שהביא דברים אלו, "בענין פך הנמצא בחותמו של כה"ג, ראיתי לאחד חכ"ם [-] חכם כליפא מלכא-] בס' כף ונקי כ"י [-כתב יד-], שיש לתמוה מה ראה לזה הכה"ג, ועוד אמאי לא הצניע כלי יותר גדול, ותירץ שהיה מנהגם להניח השמן בצלוחיות קטנות בכל לילה להדלקה, וכשבאו יונים טמאו כולן ונעלם מהם בהשגחה אלהית, ושוב מצא בס' תבנית היכל וכו', והנאני", אלא שעדיין אינו ברור מדוע ולמה הכהן הגדול דוקא ממונה על ענין השמן, ובס"ד הראוני בספר מדרש הביאור (ריש פ' תצוה) דאיתא שם, "ויקחו אליך, שלא יקחו אלא מנאמן. אליך, שיהיה חותמך או חותם כהן גדול עליו", הרי שצריך שיהיה השמן דוקא ע"י נאמן, וכהן גדול, והשתא אתי שפיר-].

כף נקי - רבי כליפה אבן מלכה

מדוע הוצרך הקב"ה לשנות הטבע לחשמונאים במה שנחקר, למה עשה ה' נס כזה לשנות את הטבע, הלא היו יכולים להמתין על הדלקת המנורה עד שיכינו שמן טהור, והטעם הנראה בזה הוא, כדי להודיע לדור אחרון, שהמלחמה שנלחמו בחירוף נפש, לא היו חלילה בשביל החופש והדרור מעול היוונים, כמו מלחמות החופש של שאר האומות, אלא הכל היה בשביל הדת והאמונה, שגזרו היונים לבטל מהם, ולכן עשה ה' להם את הנס הגדול באחת מעבודות המקדש שהיא המנורה, והיא רומזת גם כן לאור התורה, כמו שכתב בעקידת יצחק (שער מ"ט), וכמו שכתב הגאון מלבי"ם ז"ל (בפרשת תרומה), וכן כתבו רוב המפרשים עיין עליהם.

נר מצוה - רבי יוסף משאש

טעם תקנת מזמור חנוכה הבית בחנוכה ל' מזמור שיר חנוכה וכו' תקנו לאמרו בחנוכה על הנרות, משום חנוך המקדש והמנורה בימי החשמונאים שהחריבו היונים. גם כתיב בו זמרו לה' חסידיו, שהם הכהנים שהיו חסידים וקדושים גם הם מזרע אהרן דכתיב ביה, תומיד ואוריד לאיש חסידך, והחשמונאים היו כהנים מבניו של יוחנן כהן גדול. וזה ימים רבים עשיתי רמז למצות חנוכה בפסוק ראשון של המזמור בנוטריקון, והוא, מצות זקנים מתתיה ובניו רוממו. שמונה ימים רצופים. ח' נרות. כהלכה תדליקו. הנחתם בטפח חו"ד תהיה למזוזות דלתיך ושם דלוק. ע"י באו"ח סי' תרע"א ותרע"ה.

נשמת חיים - רבי חיים משאש

מנהגי חנוכה

במדור זה העוסק בבירור מנהגים נקדישו השבוע, ושבוע הבא לבירור הלכות ומנהגי חנוכה שנהגו יהודי מרוקו, מכיון שמצאתי שמוהר"ר יוסף משאש זלה"ה כבר סיכם הלכות אלו (בספרו נר מצוה, מהדור' תשכ"ט, עמ' ס' והלאה) בלשון לימודים - צחה וברורה, אמרתי אביא דבריו, והוסיף בסוגרים מעט הוספות מספרים אחרים.

א'. בכ"ה בכסליו מתחילין שמונת ימי החנוכה. ב'. יש מקומות שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה כל שמונה ימים. ויש שנהגו רק בלילות, בעוד שהנרות דולקות, ויש מקומות שגם האנשים ממעטים בעסק ביום ראשון ויום שמיני, ומרבים קצת במשתה ושמחה ושירות ותשבחות, והכל כמנהג המדינה, זולת בטול הנשים כל שמונה, ראוי לבטלו, כי כבודן הוא מעשה ידן.

ג'. יזהר כל אדם שיהיה לו נר יפה של נחשת, ויהיו נרותיו עמוקים, ואם תשיג ידו יעשה של כסף, כי הרבה הוצאות מוציא בתכשיטי אשתו ובניו ושליו, שאין בהם מצוה, רק לכבוד בעלמא, וקל וחומר לכבודו יתברך.

ד'. יזהר בשמן זית זך ופתילות יפות, כי האידנא הכל מצוי ובזול. [א.ה. וראה עוד בשו"ת שמ"ש ומגן (ח"ב, סי' ע"ה) שכתב, "מאמר רז"ל כל הזהיר בנר חנוכה הווין ליה בנים זכרים, זהירות זו נראה שמדליקה בשמן זית", וכע"ז בשו"ת דרכי דוד (סי' ס') לרבי דוד בן כליפא, שכתב, שמנהג אבותינו בידנו, ומנהגו להדליק בשמן זית שהוא מצוה מן המובחר, ואין לשנות משום אל תשוט תורת אמן, וכן הביא בספר עטרת אבות (סוסיסה, ח"ב, עמ' ק"פ).

ה'. זמן ההדלקה, המנהג פשוט עכשיו, להדליק אחר תפלת ערבית, ויש מאחרים עוד זמן מה לגמור עסקם, כדי שלא יצטרכו לצאת מביתם אחר ההדלקה, רק ישארו יושבים נוכח הנרות בעודם דולקות, דאיכא בזה פירסומי ניסא טפי, ויש להם על מה שיסמוכו. [א.ה. ראה עוד להלן בסעי' י"א].

ו'. אסור להשתמש לאורה, אפילו תשימש של מצוה.

ז'. אכסנאי האוכל על שלחן בעל הבית, הרי הוא כבני ביתו, ואין צריך להשתתף עמו בפרוטה בשביל השמן, וגם אין צריך להדליק במקום שישן בו, כן פשט המנהג, ואכסנאים הלנים במלונות שאין בהם נר חנוכה, נהגו לבוא לבית הכנסת, אף מי שדרכו להתפלל יחיד בביתו בשאר ימים, ויוצאים ידי חובה בנרות בית הכנסת.

ח'. בליל שבת, נר חנוכה תחלה, ואחר כך נר של שבת, ואם שכח והקדים של שבת, יתן לאחר להדליק, ובליל מוצאי שבת, מדליקין ואחר כך מבדילין על הכוס, שכבר הבדלנו בתפילה. [א.ה. אמנם בספר מגן אבות (אור"ח עמ' תי"א) הביא מס' קיצושי"ע (טולידאנו, סי' תקי"ב, סעי' ב') שבבית הכנסת המנהג להדליק ואחר כך להדליק, ואילו בבית להבדיל ואח"כ להדליק, וכע"ז כי בס' נהגו העם (חנוכה, או' ד')].

ט'. ראיתי אנשי מעשה, שנהגו לרחוץ פניהם ידיהם ורגליהם, ולובשים הכובע והמנעלים והמעיל העליון של שבת, ואז הולכים לבית הכנסת להתפלל ערבית בחנוכה, ומנהג יפה הוא.

י'. מנהג יפה ראיתי פה עיר ואם בישראל תלמסאן יגן עליה אל-הים, דכשמגיע זמן תפילת ערבית, ובית הכנסת מלאה מהקהל, עומדים הרבה ילדים צפופים לפני נרות חנוכה, ומברכים כולם בקול רם במתון ובנעימה, ואחד מהם מדליק, ואחר כך אומרים כולם עם הקהל, הנרות הללו וכו', ומזמור שיר חנוכה וכו', בקול נעים ויפה. ומתפללים ערבית בנגון כל הקדישים והשכיבנו, ובוה יש שמחה וצהלה והארה גדולה בבית הכנסת, ומנהג מאוד יפה הוא, וכן ראוי לעשות בכל מקום.

יא'. אחר ערבית ילך כל אחד לביתו להדליק, וקודם שידליק יאמר תפילה זו בכוונת הלב, [מחמת האריכות נמנעתי מלהביא תפילה זו כאן, והרוצה לראותה יעמוד על הדברים במקורם]. [א.ה. מבואר שהיו מדליקים במרוקו אחר תפילת ערבית, וראה עוד בשו"ת שמש ומגן (ח"א סי' ל"ב) שטוב להקדים בכמה דקות תפילת ערבית בכדי להדליק נ"ח ממש בצאת הכוכבים, וכע"ז בס' נהגו העם (חנוכה, או' א') שכתב שבחנוכה היו כולם נדחקים למניין הראשון בהתחלת קריאת האלמג'ירב", וראה עוד אריכות דברים בזה בספר מגן אבות (לבהר, סי' תרע"ב, עמ' ת"ו), ויעו' עוד בליקוטי דינים שבספר ליצחק ריח (ערך חנוכה), ונהגו העם (שם).

יב'. ואחר כך יברך בכוונה ובנעימה, ברוך אתה ה', א-להינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצוונו להדליק נר של חנוכה. [א.ה. מבואר שהיו מברכים להדליק נר של חנוכה, וכ"כ בספר נר מצוה (מהדור' תשכ"ט, עמ' ל'), וכן הביא בספר עטרת אבות (סוסיסה, ח"ב, עמ' ק"פ), אולם היו שבירכו במרוקו להדליק נר חנוכה, וכ"כ בקיצושי"ע (טולידאנו, סי' תק"ז), והוא נוסח האר"י עפ"י ר"ת 'נחל'].

יג'. ואחר כך מדליק בליל א' נר א' מצד ימין, ובכל לילה מתחיל בנוסף. [מבואר לכאורה שהמנהג היה להדליק אחר כל הברכות, אולם בס' מגן אבות (לבהר, עמ' ת"ח) כתב, "נהגו מקדמת דנא לברך ברכת להדליק לפני ההדלקה, וברכת שעשה ניסים ושהחיינו לאחר שהדליק הנר הראשון, אמנם יש שכתבו להדליק רק אחר שבירכו כל הברכות", וראה עוד בס' נר מצוה (מהדור' תשכ"ט, עמ' ל"ו), ובספר עטרת אבות (סוסיסה, ח"ב, עמ' קפ"ב).

יד'. ואחר כך אומר, "הנרות הללו אנו מדליקין, על הנסים ועל הפרקן. ועל הגבורות. ועל התשועות. ועל הנפלאות. ועל הנחמות. שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה על ידי כהניך הקדושים. וכל שמנת ימי חנוכה הנרות הללו קדש הם. ואין לנו רשות להשתמש בהם, אלא לראותם בלבד, כדי להודות לשמך, על נסידך, ועל נפלאותיך, ועל ישועתיך. [א.ה. מבואר שהמנהג היה שלא לומר נוסח של "הנרות הללו" של ל"ו תיבות וכמ"ש בשו"ת מהרש"ל (סי' פ"ה), אלא כמנין נ"א תיבות וכמו שהביאו בסידורים תפלת החודש, בית עובד, וחסד לאברהם, וראה עוד בשו"ת מים חיים (משאש, ח"א סי' רע"א)].

מעשה בענייני חג חנוכה

המשכים

המשך מעמ' 3 - "זיכרון להולכים"
 "ונהירא מכד הוינא טליא בזמן עט"ר [-עטרת ראשי-] מרס אב"א זלה"ה אשר היה רועה נאמן לעדתינו בני מערבא יצ"ו ירושלים ת"ו, אשר היה עושה כן לחלק לכל עניי הקהל דעתו מצות שמורות לכל בית ובית בערב פסח... ואף גם זאת בסוף ימיו ז"ל הוה טריחא ליה מילתא טובא מתוספת המון המקבלים אשר היו מוסיפים והולכים וכסף העדה הלך וחסור".

עוד כתב בנו בספרו "נהר מצרים" (ה' חלב ודס, סעי' ב') על דאגתו שיהיה לעניי עדתו בשר בזול, עד שפתח חנות לצורך זה:

"ונהירא כי בעיקר"ת ירושלים ת"ו אשר נודע בה צרת דוחק הבשר... ולרוב דוחק העניים שאין ידם משגת לקנות בשר בתוך דוחק כזה... עמד עט"ר [-עטרת ראשי-] מרן אבא זצוק"ל ופתח חנות קטנה למכור בה בשר אחוריים בניקור תחת השגחתו, כי הוא זיע"א היה אומן מופלא ומומחה בניקור דבר פלאי... וזה רק עבור העניים".

חיבורו

רבינו הניח אחריו את חיבורו הגדול, "שערי צדק" - הנחלק לד' חלקים, "שער החצר" - עניי ארץ ישראל, "שער המטרה" - עניי מצוות התלויות בארץ, "שער הקדים" - הקדמות השייכים לארץ ישראל, ו"שער המפקד" - דיני ומנהגי ירושלים. מלבד זאת הותיר רבינו תשובות רבות בהלכה שנדפסו בספרו של בנו 'ומצור דב"ש' בשמו.

המשך מעמ' 3 - "חידושים בדברי רבותינו"

שכרו כפול מן השמים

עוד כתב מו"ר שליט"א: על הפסוק "ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשיבני דבר וישלחנו מעמק חברון ויבא שכמה" (ל"א, י"ד), וז"ל:

שכמה ה"ר"ת ש'כרו כ'פול מ'ן ה'שמים, והרמז בזה בס"ד שע"י שיוסף עשה מצוות אביו "ויבא" אליו "שכמה" היינו הר"ת ש'כרו כ'פול מ'ן ה'שמים. ע"כ.

המשך מהטור הקודם

העצום, ויבוא הראב"ע, ויאמר אליהם, לא מכסף אני, ולא מקובל אני, רק אמרתי לו מובטחני כי יצר הטוב של חבוב מצוה זו הוא ישפטהו לקיים מצוה של תורה, והמקום ברוך הוא קיבל דברי, ובכן הדבר קל מאוד, יפרע כל חובותיו לכל נושיו, והחנוכיה תדלק, ואז הרב וכל יחידי הסגולה אלצוהו והכריחוהו עד שפרע כל נושיו, ואז באו בלילה ועמדו לפניו ובירך והדליק בקל, ומאותו היום נהפך לשלם תכף תכף, עד כאן.

להלן מעשה השייך לענייני חג החנוכה שהביאו הגר"י משאש בספר מנחת יוסף (פ' מקץ).
 "מצאתי כתוב בספר מעשיות כתב יד ישן, מעשה היה בימי רבי אברהם אבן עזרא ע"ה, באחד שהיה שומר תורה ומצוות לבד דבר אחד, שכל מי שהיה נושה בו חוב, היה מוליך ומביא אותו מיום ליום ומחודש לחודש בטענות של הבל, עד שהיו נפרעים ממנו מעט מעט.

יום אחד היה מתווכח עם כמה נושים, עבר הראב"ע, אמר לו בני מדוע עובר אתה את מצות המלך שלמה 'אל תאמר לרעך שוב ומחר אתן ויש אתך', לא אשגח ביה, יום אחד ראהו הראב"ע עוד משתוה עם צורף אחד לעשות לו חנוכה גדולה של זהב משובצת באבנים יקרות, אמר לו הראב"ע בני פריעת בעל חוב מצוה של תורה ושל שכל, וחנוכה של זהב היא רק חבוב מצוה דדבריהם, קים בדמי זה מצוה רבה דאורייתא כזו, ובפרט שנושים בד' אנשים דחוקים, חלצם מחלצם ותברך נפשם, חזה ביה בישות [-ראה בו דבר רע-], אמר לו מובטחני כי יצר הטוב של חבוב מצוה הוא ישפוט אותך ויכפה אותך לקיים מצוה רבה של תורה, והלך לו.

האיש לא חש לדברי הראב"ע ז"ל, וסיכם עם הצורף ועשה לו חנוכה שאין על עפר משלה, וכאשר בא לקחתה ורצה בהקפה, והצורף לא רצה בשום אופן, ונשארה אצלו עד ערב חנוכה, וזה רוצה בהקפה והצורף אינו רוצה, והניחה אצלו עד יום א' של חנוכה, או יתרצה בהקפה, כי חשב להדליקה ליל ב' כדי לברך עליה שהחיינו, והצורף הדליקה בביתו בליל ראשון והיתה מאירה באור בהיר מברק הזהב ורוב פנינים, וביום א' בא האיש ונתן לו שכרו מושלם ולקח אותה, והיה שמח בה שמחה גדולה עד מאוד, והיה מחכה לרגעים, מתי יכלה היום ותבוא הלילה להדליק אותה.

וכאשר בא זמן ההדלקה, נתן בה שמן זית זך ופתילות יפות וברך בכוונה גדולה, להדליק ושעשה ניסים, ועוד שהחיינו על חנוכה של זהב, ואך תוחלתו נכזבה, כשבא להדליק לא אחז האור בפתילות כלל, ולא הודלקה, ומה מאוד נרדם ונבהל עד קרוב להתעלף, והחליף את השמן והפתילות ולא הועיל, והלך אצל הצורף והגיד לו, ובא הצורף לראות את הפלא הגדול הזה מדוע לא יבער השמן והפתילה, וניסה בעצמו להדליק ולא הודלקה, ואז בעל כרחו חזר על חנוכה ישנה של נחושת שהיתה לו וקיים בה המצווה, ובבוקר אחר שחרית הלך והגיד לרב העיר, ויתפלא מאוד על הדבר ויבוא בעצמו לראות וינסה גם הוא להדליקה ולא הודלקה, והדברים נשמעו בכל קצות העיר ותהום כל העיר.

ורב העיר שאלהו, בני ספר לי, אם ארע לך איזה דבר בזה עם איזה מכשף או מקובל המשתמש בשמות קדושים, אז סיפר האיש מה שהיה לו עם הראב"ע, אז לח הרב אחר הראב"ע, ע"י ג' אנשים מנכבדי העיר לבוא לראות גם הוא את הפלא